

ՀԱՐԿԱՅԻՆ ԵՎԱՍՏՈՒՆԵՐԻ ԿԱՆԽԱՏԵՍՄԱՆ ՈՒ ՊԼԱՆԱՎՈՐՄԱՆ ՄՈՏԵՑՈՒՄՆԵՐԸ

Շուկայական հարաբերություններին անցմանը զուգահեռ ընդլայնվել են հարկերի գործառնությունները, զգալիորեն բարձրացել է դրանց դերն ու նշանակությունը: Այդ առնչությամբ, ինչպես առանձին տնտեսվարող սուբյեկտների մակարդակով, այնպես էլ՝ մակրոմակարդակով, առավել արդիական են դարձել հարկային պլանավորմանը և կանխատեսմանն առնչվող հարցերը:

Հարկերի պլանավորումը հարկային գործընթացի բաղկացուցիչներից է, որը պետական իշխանության, տեղական ինքնակառավարման մարմինների և հարկատուների գործունեությունն է՝ ուղղված սահմանված ժամանակահատվածում համապատասխան մակարդակի բյուջե կամ համախմբված բյուջե հարկային մուտքերի տնտեսապես հիմնավորված չափի ապահովմանը, ինչպես նաև կոնկրետ տնտեսվարող սուբյեկտի կողմից վճարման ենթակա հարկի ծավալի որոշմանը: Հարկերի պլանավորումը կարելի է դիտարկել ինչպես պետության և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, այնպես էլ՝ կոնկրետ տնտեսվարող սուբյեկտների դիրքերից, այսինքն՝ մակրո- և միկրոմակարդակներով:

Հարկային կանխատեսումը և պլանավորումը ոչ միայն հարկային գործընթացի, այլև՝ ընդհանուր պլանավորման բաղկացուցիչն է, որն ինչպես մակրո-, այնպես էլ միկրոմակարդակով ընկած է հարկային պլանավորման հիմքում: Ընդհանուր պլանավորման գիտական հիմնավորումից կախված է հարկային պլանավորման արդյունավետությունը և ճշգրտությունը: Ցավոք, բազմաթիվ աղբյուրներում հարկային պլանավորումը դիտարկվում է որպես առանձնացված երևույթ, որը կապված չէ ընդհանուր պլանավորման հետ, սակայն նման մոտեցումը փակուղային է և ամենևին չի նպաստում հարկային պլանավորման ամբողջական համակարգի ձևավորմանը¹:

Ժամանակային հատկանիշից ելնելով՝ հարկային պլանավորումը կարող է լինել ընթացիկ (կարճաժամկետ և օպերատիվ) և հեռանկարային (երկարաժամկետ և միջինժամկետային): Հարկային պլանավորումը սերտորեն կապված է բյուջետային գործընթացի հետ: Բյուջետային գործընթացն իշխանության գործադիր և ներկայացուցչական (օրենսդիր) մարմինների գործունեությունն է, որն ուղղված է պետության ֆինանսաբյուջետային քաղաքականության մշակմանը և իրականացմանն ու բյուջետային համակարգի կառավարմանը: Ֆինանսաբյուջետային քաղաքականությունը կարող է ներկայացվել որպես իշխանության մարմինների կողմից իրենց գործառնությունների կատարման և բյուջետային համակարգի կառավարման գծով իրականացվող գործողությունների և միջոցառումների ամբողջություն:

Հարկային և բյուջետային գործընթացների միասնությունը դրսևորվում է նրանում, որ վերջիններս իրենցից ներկայացնում են ազատ ֆինանսական պլանավորման անբաժանելի մասերը: Ֆինանսական պլանավորումը հանգում է ֆինանսական ռեսուրսների ձևավորման, բաշխման, վերաբաշխման և օգտագործման գործընթացի կառավարմանը: Ֆինանսական պլանավորման օբյեկտը պետության, հայրենական տնտեսվարող սուբյեկտների դրամական միջոցները և բնակչության խնայողություններն են, որոնք վերջիններս վստահել են ֆինանսավարկային հաստատություններին: Ֆինանսական պլանավորման ընթացքում մշակվում է ազատ ֆինանսական հաշվեկշիռ՝ համապետական և տեղական մակարդակներով: Ազատ ֆինանսական հաշվեկշռի կանխատեսումը մի փաստաթուղթ է, որը պարտադիր կարգով կառավարության կողմից ներկայացվում է երկրի օրենսդիր մարմին՝ յուրաքանչյուր տարվա համար պետական բյուջեի մասին օրենքի նախագծի քննարկման ժամանակ: Հարկային կանխատեսման և պլանավորման գործընթացները սերտորեն փոխկապակցված են, և երբեմն դրանք դժվար է անգամ տարանջատել:

¹ Сергеев И.В., Галкин А. Ф., Воронцова О.М. Налоговое планирование., М., 2007г.

Հարկային կանխատեսումը նախորդում է հարկային պլանավորմանը, և վերջինս իրականացվում է հարկային կանխատեսման արդյունքների ճշգրտման հիման վրա:

Մակրոմակարդակով հարկային պլանավորումն անհրաժեշտ է հետևյալ նպատակների ապահովման համար.

- կարճաժամկետ, միջինժամկետային և երկարաժամկետ հատվածներում հարկային քաղաքականության մշակման,
- կարճաժամկետ և երկարաժամկետ հատվածներում երկրի, ՀՀ սուբյեկտների և վարչատարածքային միավորների սոցիալ-տնտեսական զարգացման կանխատեսման մշակման,
- առաջիկա տարվա կտրվածքով դաշնային, տարածաշրջանային և տեղական բյուջեների ժամանակին և հիմնավորված մշակման,
- համապատասխան բյուջեների կատարման ընթացքում անհրաժեշտ քաղաքական, տնտեսական և սոցիալական որոշումների ընդունման,
- տնտեսվարող բոլոր սուբյեկտների համար գործունեության բարենպաստ պայմանների ստեղծման և ազգային տնտեսության զարգացման,
- հարկատուների հարկային բեռի որոշման համար:

Հարկային կանխատեսման և պլանավորման հիմնական նպատակը կապված է պետական և տեղական բյուջեների նախագծերի ժամանակին և հիմնավորված մշակման հետ: Մակրոմակարդակով հարկային կանխատեսման և պլանավորման համար օգտագործվում է հետևյալ տեղեկատվությունը.

- ազգային տնտեսության սոցիալ-տնտեսական զարգացումն արտացոլող կարևորագույն մակրոտնտեսական ցուցանիշները, այդ թվում՝ ՀՆԱ-ի հավելածը (անկումը), զուտ ազգային արդյունքը, ազգային եկամուտն ինչպես ողջ տնտեսության, այնպես էլ՝ առանձին ճյուղերի կտրվածքով, բնակչության եկամուտները, վճարային հաշվեկշիռը, ՀՀ սուբյեկտների զարգացման ցուցանիշները,
- սղաճի կանխատեսվող մակարդակը, հարկերի և պարտադիր վճարների տեսակարար կշիռը ՀՆԱ-ում,
- արդյունաբերական կարևորագույն արտադրատեսակների թողարկման ծավալը,
- հարկային համակարգում կատարվող փոփոխությունները /գործող հարկատեսակների վերացումը կամ նոր հարկատեսակների ներդրումը, հարկման բազայի փոփոխությունը, հարկերի դրույքաչափերի և հարկային արտոնությունների փոփոխությունները/,
- աշխատունակ բնակչության, աշխատողների և կենսաթոշակառուների թվաքանակը:

Այս ցուցանիշներից յուրաքանչյուրն ընկած է ինչպես հարկային մուտքերի ընդհանուր գումարի, այնպես էլ՝ հարկերի և տուրքերի առանձին խմբերի և տեսակների հաշվարկման հիմքում: Մասնավորապես ՀՆԱ-ի ցուցանիշի հիման վրա կանխատեսվում է հարկային մուտքերի ընդհանուր չափը, քանի որ հենց այդ ցուցանիշն է ձևավորում հարկման բազան:

Զուտ ազգային արդյունքի և ազգային եկամտի ցուցանիշները, համալրելով ՀՆԱ-ի ցուցանիշը, թույլ են տալիս կանխատեսումներ կատարել համապատասխանաբար ուղղակի և անուղղակի հարկերի մուտքերի գծով:

Բնակչության եկամուտների և շահույթի ցուցանիշներին համապատասխան որոշվում են եկամտագույքային հարկերի, ինչպես նաև միասնական սոցիալական հարկի չափերը:

Վճարային հաշվեկշիռը ձևավորող ցուցանիշների հիման վրա բացահայտվում է ինչպես հարկման բազայի ձևավորման վրա ազդող արտաքին տնտեսական գործոնների ազդեցությունը, այնպես էլ պլանավորվում է պետության մաքսային սահմանով ապրանքների փոխադրման ժամանակ գանձվող հարկերի ծավալը:

Ներկայումս հարկային պլանավորման կատարելագործման հեռանկարային ուղղություն է համարվում հարկային ներուժի հիման վրա բյուջեների հարկման իրական բազայի քանակական գնահատման մեթոդաբանության մշակումը և կիրառումը: Հարկային ներուժն իրենից ներկայացնում է գործող հարկային օրենսդրության պայմաններում որոշակի տարածքում որոշակի ժամանակահատվածում բնակչության մեկ շնչի հաշվով գանձման ենթակա հարկային մուտքերի առավելագույն հնարավոր մեծությունը: Այլ կերպ ասած, դա հարկային առավելագույն եկամուտներ ապահովելու տվյալ տարածքի ներուժային հնարավորությունն է:

Մակրոմակարդակով հարկային պլանավորումն իրականացնում է ՀՀ ֆինանսների նախարարությունը՝ այլ նախարարությունների և գերատեսչությունների մասնակցությամբ:

Հարկային վճարների պլանավորման ժամանակ պետությունը նպատակ է հետապնդում ապահովելու դրանց առավելագույն մակարդակ, ինչը կապված է երկրի անվտանգության և պաշտպանունակության, առողջապահության, կրթության, բնակչության կենսամակարդակի բարձրացման, մշտապես աճող պահանջարկների բավարարման անհրաժեշտության հետ: Միաժամանակ, անհրաժեշտ է հաշվի առնել հետևյալ բնույթի սահմանափակումները, որոնք առնչվում են ազգային տնտեսության աճի հնարավորություններին, հարկային վճարների այն մակարդակին, որի գերազանցումը կարող է բացասաբար ազդել երկրում ձեռներեցության զարգացման և գործարար ակտիվության վրա:

Այստեղից կարելի է հանգել այն եզրակացության, որ մակրոմակարդակով հարկային վճարների կանխատեսման և պլանավորման ժամանակ անհրաժեշտ է գտնել ոսկե միջինը, որը թույլ կտա մի կողմից բավարարել պետության խելամիտ պահանջարկները, մյուս կողմից՝ բարենպաստ պայմաններ ստեղծել տնտեսվարող սուբյեկտների և ազգային տնտեսության զարգացման համար:

Մասնագետները տարբերում են ընթացիկ (օպերատիվ, կարճաժամկետ) և հեռանկարային (միջինաժամկետային և երկարաժամկետ) հարկային պլանավորում¹: Օպերատիվ հարկային պլանավորումն իրականացվում է մեկ ամսվա կամ եռամսյակի կտրվածքով: Այն կոչված է ապահովելու հարկերի մուտքերի իրական գնահատականը ֆինանսավորման չափերի որոշման համար՝ կոնկրետ նախարարությունների, գերատեսչությունների, տարածքների և պետական մարմինների կտրվածքով:

Օպերատիվ պլանավորումը միաժամանակ լուծում է նաև մեկ տարվա կտրվածքով մշակված կարճաժամկետ հարկային պլանավորման իրականացման համար անհրաժեշտ վերլուծական նյութերի մշակման խնդիրը, քանի որ դրա կատարման ընթացքում ի հայտ են գալիս ընթացիկ տարվա համար հաստատված բյուջեի եկամտային մասի կատարման դրական և բացասական կողմերը, ինչը կապված է հարկային մուտքերի մակարդակի ապահովման հետ: Հատկապես օպերատիվ պլանավորման ընթացքում են մշակվում հարկային օրենսդրության կատարելագործմանն ուղղված առաջարկությունները: Հարկային օպերատիվ պլանավորման ընթացքում ֆինանսական մարմինների հետ ակտիվորեն մասնակցում են նաև հարկային մարմինները, որոնք հարկման բազայի և հարկային մուտքերի կանխատեսումների հիման վրա, գործող հարկային օրենսդրության կատարելագործմանն ուղղված առաջարկությունների մշակմանը զուգահեռ, որոշում են ստուգիչ աշխատանքի մարտավարությունը, առաջիկայում ստուգման ենթակա կոնկրետ ձեռնարկությունները և փաստաթղթային ստուգման ենթակա հարկերի ցանկը:

Կարճաժամկետ հարկային պլանավորումը հիմք է հանդիսանում հերթական տարվա համար իշխանության համապատասխան մակարդակների բյուջեների նախագծերի մշակման համար, որի համար հիմք են հանդիսանում երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացման ցուցանիշները, ընթացիկ տարում հարկային մուտքերի վերլուծության արդյունքներն ինչպես բոլոր հարկատեսակների, այնպես էլ առանձին հարկատեսակների գծով: Կարճաժամկետ պլանավորումն իրականացվում է ամսփոփականորեն ՀՀ ֆինանսների նախարարության և ֆինանսական մարմինների կողմից՝ հարկային և մյուս տնտեսական գերատեսչությունների ամսփոփական մասնակցությամբ:

Կարճաժամկետ պլանավորման գործընթացը բաղկացած է մի շարք փոփոխական հաջորդական քայլերից.

1. կատարվում է գործող հարկային օրենսդրության դրական և բացասական կողմերի մանրամասն վերլուծություն, այդ թվում՝ առանձին հարկատեսակների գծով,
2. մշակվում են հարկային օրենսդրության փոփոխությունների և լրացումների իրականացման համար անհրաժեշտ միջոցառումներ, որոնք ուղղված են բացասական գործոնների

¹ Е. Евстигнеев., Основы налогового планирования., П., 2004г.,

А.Боброва, Н. Головецкий., Организация и планирование налогового процесса., М., 2005г.

- չեզոքացմանը, հարկման բազայի ընդլայնմանը, հարկերի խթանող դերի բարձրացմանը և դրա հիման վրա բոլոր մակարդակների բյուջեների եկամուտների ավելացմանը,
3. վերլուծվում են ընթացիկ տարում հարկային մուտքերի վրա դրական և բացասական ազդող տնտեսական գործոնները և մշակվում են միջոցառումներ բացասական գործոնների վերացման և դրական միտումների արմատավորման համար,
 4. անցած ժամանակահատվածում հարկատեսակներից յուրաքանչյուրի մուտքերի և մինչև ընթացիկ տարվա վերջ ակնկալվող մուտքերի գնահատման վերլուծության, հարկային օրենսդրության փոփոխությունների, տնտեսական ցուցանիշների փոփոխության բոլոր գործոնների հաշվառմամբ կանխատեսվում է յուրաքանչյուր հարկատեսակի և բոլոր հարկատեսակների մուտքերի գումարը: Ընդ որում, հաշվարկների իրականացման ժամանակ անհրաժեշտ է հաշվի առնել նաև առաջիկա տարում սոցիալ-տնտեսական ցուցանիշների հնարավոր հավանական շեղումները, ինչպես նաև՝ քաղաքական իրավիճակի փոփոխության հավանականությունը:
 5. հարկային մուտքերի նախագծերը, երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացման ցուցանիշները, հարկային օրենսդրության փոփոխությունները նախ քննարկվում են գործադիր իշխանության մարմինների կողմից, իսկ հավանության արժանանալուց հետո՝ օրենսդիր (ներկայացուցչական) իշխանության մարմիններում: Իշխանության օրենսդիր մարմիններում այդ բոլոր փաստաթղթերը ենթարկվում են մանրամասն վերլուծության, դրանց մեջ կատարվում են անհրաժեշտ փոփոխություններ և լրացումներ, իսկ այնուհետև դրանք հաստատվում են համապատասխան օրենքի տեսքով:

Ընթացիկ պլանավորման ժամանակ հիմնականում լուծվում են մարտավարական բնույթի խնդիրներ, ինչի հետևանքով ստեղծվում են հարկային պլանավորման ռազմավարության մշակման կարևորագույն նախադրյալներ: Այդ ռազմավարությունը որոշվում է կարճաժամկետ և երկարաժամկետ հարկային պլանավորման ընթացքում, որը զգալիորեն տարբերվում է օպերատիվ և կարճաժամկետ պլանավորումից:

Ընթացիկ հարկային պլանավորումը, ինչպես արդեն նշվել է, հիմք է հանդիսանում համապատասխան բյուջեների նախագծերի մշակման համար, որոնք կազմվում և հաստատվում են մեկ տարվա կտրվածքով: Ընդ որում, մանրամասն վերլուծվում և որոշվում են ինչպես բոլոր հարկատեսակների, այնպես էլ առանձին հարկատեսակների չափերը: Հեռանկարային պլանավորման ժամանակ, որպես կանոն, հարկերը չեն տարբերակվում, և հեռանկարային պլանավորումը միաժամանակ հիմնվում է երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացման կանխատեսման վրա և հիմք է հանդիսանում այդ կանխատեսման հիմնական բնութագրիչների որոշման համար: Մասնավորապես հարկերի հավաքագրման չափերից են կախված, օրինակ, պլանավորվող ժամանակահատվածում պետական ներդրումների ծավալները, հետևաբար նաև՝ տնտեսության զարգացման տեմպերը: Հեռանկարային կանխատեսման մեջ երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացման կախվածությունը հարկային մուտքերի մեծությունից զգալիորեն մեծ է: Հարկային պլանավորումն այս դեպքում օգտագործվում է որպես տնտեսական կանխատեսման մեթոդ: Միաժամանակ, հարկային պլանավորումը հիմք է հանդիսանում երկարաժամկետ հեռանկարում հարկային պլանավորման ռազմավարության մշակման համար:

Հարկային պլանավորումը պետք է և փաստորեն ունի ակտիվ դերակատարում պետության հարկային և բյուջետային քաղաքականության մշակման ժամանակ, քանի որ, ըստ էության, իրենից ներկայացնում է պետական մարմինների և տեղական ինքնակառավարման մարմինների գործունեությունը՝ տարբեր մակարդակների բյուջեների հարկային եկամուտների ընդհանուր գումարի և կառուցվածքի որոշման ուղղությամբ: Այս կապակցությամբ, ինչպես դա նշվում է «Հարկային գործընթացի քարտեզագրում. Առավել արդյունավետ հարկային ընթացակարգեր» զեկույցում, տնտեսական ու քաղաքական երկարաժամկետ կայունության նպատակին հասնելու համար Հայաստանին անհրաժեշտ է օգնություն՝ հասարակական գործառնությունների իրականացումը թափանցիկ դարձնելու և ավելի լայն բազայից եկամուտների հավաքագրումը էապես բարձրացնելու համար: Հարկային ժամանակակից ու արդյունավետ համակարգը կխթանի բիզնեսի ավելի արագ աճը և հնարավորություն կընձեռի

կառավարությանը ավելի շատ ծախսեր կատարել սոցիալական ծառայությունների համար¹:

Միաժամանակ հարկային պլանավորման ընթացքում որոշումներ են կայացվում հարկային օրենսդրության փոփոխության, պետության ծախսերի կրճատման անհրաժեշտության շուրջ այն դեպքում, երբ սպառված են հարկային մեթոդներով բյուջեի հավասարակշռման հնարավորությունները: Այդ առնչությամբ առաջիկա տարվա գծով բյուջեի նախագծի մշակմանը զուգահեռ մշակվում են նաև գործող հարկային օրենսդրության փոփոխությունների նախագծերը:

Բացի այդ, հարկային պլանավորման ընթացքում միջոցներ են ձեռնարկվում հարկային մարմինների աշխատանքի կատարելագործման, ինչպես նաև երկրի՝ ընդհանուր տնտեսական իրավիճակի բարելավման, երկրում գործարարության զարգացման համար անհրաժեշտ պայմանների ստեղծման ուղղությամբ, որոնք հիմք են հանդիսանում հարկային լրացուցիչ մոտքերի պլանավորման համար:

ԱՐՄԵՆ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

ՆԳԱՍ Մ. Զոթակյանի անվան

տնտեսագիտության ինստիտուտի ասպիրանտ

ՀԱՐԿԱՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԲԱՐԵՓՈԽՈՒՄՆԵՐԻ ԱՐՏԵՐԿՐՅԱ ՓՈՐՁԸ ՃՁՆԱԺԱՄԻ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ

Համաշխարհային տնտեսության վերջին զարգացումները և դրա հետ պայմանավորված հարկային համակարգի զարգացման հիմնահարցերը ներկայումս գտնվում են բազմաթիվ երկրների կառավարությունների ուշադրության կենտրոնում: Այս ոլորտի հիմնահարցերով են զբաղվում նաև մի շարք հանձնաժողովներ, կազմակերպություններ ու ասոցիացիաներ, որոնք բարձրացնում են ոլորտում առկա խնդրահարույց հարցերը, ներկայացնում իրենց առաջարկությունները, լուծման տարբերակները՝ առավել կատարյալ հարկային դաշտ, վճարումների համակարգ, պարզեցված օրենսդրություն, քիչ ժամանակատար գործընթացներ ունենալու համար: Այս խնդիրների լուծման համատեքստում է հարկավոր փնտրել ձեռնարկությունների գործունեության արդյունավետության բարձրացման հիմքերն ու փորձել մշակել ճգնաժամային իրավիճակներում արդյունավետ գործող ռազմավարություն՝ Հայաստանի հարկային համակարգի համար: Չնայած, հարկ է նշել նաև, որ հարկային ոլորտի զարգացման ռազմավարության տրամաբանությունը չպետք է կառուցվի միայն ճգնաժամային իրավիճակների վրա, այլև առավել երկարաժամկետ բնույթ պետք է ունենա՝ նախատեսելով նաև հնարավոր տնտեսական ցնցումները և ապահովի ճկունություն առանձին իրավիճակներում քաղաքականության սցենարային անցումների և փոփոխությունների համար:

Հարկային համակարգի բարեփոխումների համաշխարհային փորձի հիման վրա ներկայացնենք հարկային համակարգի զարգացման հիմնական ուղղությունները՝ բացահայտելով առկա թերությունները և նախանշելով դրանց լուծման մոտեցումները:

Ձեռնարկությունների գործունեության համար հարկային համակարգի բարձր ծախսերի և զարգացման խոչընդոտների հիմնական պատճառ են՝

- հարկային օրենսդրության հաճախակի փոփոխությունները,
- հարկային համակարգի ոչ ամբողջականությունը և համակարգվածությունը,
- հարկային վարչարարության տարբեր ձևերի գոյությունը,
- հարկային օրենսդրության ոչ պարզությունը,
- հարկային վճարումների կարճ և ոչ ճկուն վերջնաժամկետները,
- հարկային խորհրդատվության ծախսերը,
- գրանցման գործընթացների բարդությունը:

¹ Միջազգային ֆինանսական կորպորացիայի (IFC) կապալառու «Փրայս ՈՒԹԵՐ Հաուս Քուփեր» ընկերության «Հարկային գործընթացի քարտեզագրում. Առավել արդյունավետ հարկային ընթացակարգեր» զեկույց: